

CENTRE D' ESTUDIS
SELVATANS

JOSEP M. MAROUÈS

La publicació, que ha d'aparèixer aviat, no comporta citacions arxivístiques. Per això creiem d'interès de deixar constància ací de dades inèdites, junt amb la seva procedència, que hem aplegat sobre Argimon.

Realment, l'ermita es troba damunt d'un indret que assoleix els 470 m sobre el nivell del mar. Per la banda de ponent, una collada situada a 419 m l'uneix a la serra d'Argimon, que s'alça fins als 570 m, sempre en direcció a ponent. Dalt de la serra es troba un vèrtex geodèsic de segon ordre, relacionat amb els del Matagalls, Sant Miquel de Solterra, Riudellots de la Selva, Cadiretes, el castell de Sant Joan de

1. P. BERTRANA, *Obres completes*, Barcelona 1965, ps. 66-70. Bertrana imagina un sacerdot víctima d'un enamorament innocent, que, en càstig, és destinat a «una ermita situada en l'últim esperó d'una serra cantelluda, sobre una roca enorme i solitària». El novellista situa l'acció cap a Banyoles, però l'ermita del desterro es descriu amb els trets d'Argimon, i no, per exemple, amb els de Rocacorba. En la descripció novel·lesca al campanar de l'ermita s'hi troba una inscripció on consta l'agraïment a la Mare de Déu d'un cert «Antoni Llorens», que féu restaurar l'església i alçar el campanar. No hem pogut precisar a qui correspon realment el nom.

El nom

Alguns han cregut que Argimon és un nom de muntanya (mont d'Argi). Per això n'escriuen el nom acabant amb t. Aquesta etimologia no és exacta.

Realment és un nom de persona d'origen germànic, compostat amb un nom comú (Argi) i un adjectiu (mon). El mot *harji* que significa 'exèrcit', el trobem en composició als noms medievals Argemir, ('exèrcit famós'), usat actualment com a cognom, Argeric o Argibald. L'adjectiu *mund*, defensor o protector, és part dels noms Ragi-mund (Ramon) o del cognom Bremon. Argimon, doncs, significa 'exèrcit defensor'. Així devia anomenar-se un dels primers responsables de la fortificació que avui coneixem amb aquest nom.

És cap al s. X que, bé a causa d'immigracions, bé per una moda que implica contactes culturals, es difonen a Catalunya noms germànics, anteriorment usats només excepcionalment, i arriben a substituir els noms llatins i visigòtics usats anteriorment.² Podem suposar que d'aleshores data el castell. Construït potser per un senyor local, a mitjan s. XI s'integrà dins les possessions de la família vescomtal dels Cabrera.

El castell

Fortalesa dels Cabrera

El comtat de Girona comprenia aproximadament l'àrea de les comarques actuals del Baix Empordà i la Selva. Els comtes tingueren al seu territori un vescomte que actuava en llur representació i que originàriament residia a la ciutat de Girona. Els vescomtes de Girona –segons que informa Armand de Fluvià– vers l'any 1145 van canviar llur intitulació per la de vescomtes de Cabrera.³ Durant un curt temps empraren també la denominació de vescomtes de Montsoriu, és a dir, del castell que domina la vila de Breda. A més de les seves possessions al Cabrerès (Osona), en l'època de major extensió dels seus dominis, a mitjans s. XIV, tenien els castells de Blanes, Vidreres,

2. A Besalú hom troba el mas Costa d'Argimon, esmentat, entre altres llocs, en un pergami de 1226 de l'Arxiu Diocesà de Girona; *vid.* Josep M. MARQUÈS, *Pergamins de Santa Maria de Besalú*, (ms.), núm. 86.

3. Armand de FLUVIÀ, *Els primitius comtats i vescomtats de Catalunya*, Barcelona, 1989, p. 145.

Argimon i Anglès i les baronies de Montpalau (Pineda de Mar) i Palafolls. Centre administratiu del vescomtat era la vila d'Hostalric.

Amb motiu d'haver de prometre fidelitat als comtes de Barcelona, que ho eren de Girona, els vescomtes de Girona o de Cabrera feren confeccionar documents notariais on enumeraven, entre els castells que tenien pels comtes, senyors seus, el d'Argimon. Solia incloure's en una llista on també hi figuren els de Blanes i Cabrera.

El més antic dels documents on apareix el castell d'Argimon no té data.⁴ En ell Ponç I de Cabrera, fill d'Ermessenda, vescomtessa de Girona o de Montsoriu i de Guerau I de Cabrera, féu homenatge al comte de Barcelona Ramon Berenguer I (1023-1076). L'acte devia esdevenir-se entre 1050 i 1076.

Guerau II de Cabrera, el 1106, jurà fidelitat al comte Ramon Berenguer III pels castells de Blanes, Argimon i Cabrera, que tenia per ell. Una convenença semblant es troba el 1194, per la qual Ponç III de Cabrera prometé ésser fidel al rei Alfons I; ara els castells del vescomte eren Sant Iscle (de Vallalta), Torcafelló (de Maçanet de la Selva), Argimon, Hostalric, Avellana i Mediona.⁵

Hom pot constatar que les fortificacions dels Cabrera se situen en una línia d'interès estratègic, que va des del mar, a Blanes, cap a Montseny i continua per terres d'Osona.

Els castellans i la baronia

A mesura que la família Cabrera adquireix importància dins del país, va allunyant-se del castell, que confia a subalterns. El 1196 el té sotsinfeudat a Pere Ramon de Vilademany, junt amb el de Brunyola. Més tard, la nissaga dels Cabrera s'uneix per via de matrimoni amb la d'Empúries (1282). No obstant això, les possessions de la Selva i les Guillerries no entraren dins el domini del comtat d'Empúries, sinó que passaren a ser propietat d'una branca collateral de la família, de la qual fou membre Bernat II de Cabrera, conseller del rei Pere, caigut en desgràcia i decapitat el 1364, i que es

4. *Liber Feudorum Maior* (= LFM), ed. F. Miquel, Barcelona 1945, p. 430, reproduïda per J. MARQUÈS I CASANOVAS, *Maçanet de la Selva*, Maçanet, 1983, ps. 320-321.

5. LFM, p. 430, igualment reproduïda per MARQUÈS I CASANOVAS, e. cit. ps. 322-323. A l'*Índice de las escrituras del real*

Patrimonio de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, fs. 68 i 383 poden trobar-se regests d'altres reconeixements posteriors fets per la família Cabrera als reis d'Aragó pel castell d'Argimon, que no comporten noves informacions d'interès.

continua en la dels marquesos d'Aitona. Des de la segona meitat del s. XIII és un castell termenat, centre d'exercici de jurisdicció senyorial a les parròquies de Riudarenes, Vallcanera, Castanyet, l'Esparra i el lloc de Sant Pere Cercada.

Al marquès d'Aitona comprà Carles Vilademany i de Cruïlles, a principis del s. XVII, la baronia de Castanyet i de l'Esparra, per cedir-la en dot a la seva esposa, Jerònima de Sabassona. Aleshores el castell ja no tenia interès militar, i per això el mateix Vilademany concedí llicència a l'ermità per construir una nova capella. La vella era petita i en mal estat.⁶

Una *comunia* accidentada

El castell d'Argimon fou, junt amb el de Montsoriu, centre d'una revolta ocorreguda el desembre de 1367. Els revoltats eren Berenguer ça Mascorda, que, pel cognom, havia de procedir de Breda; Berenguer Barrot, de Riudarenes; Pere Cusí; Pere de Coll; Pere Ciurana, d'Hostalric; Arnau Guilmar, de Santa Coloma de Farners; i Arnau ça Rovira, batlle de Tordera.⁷ En casos de revolta, els promotors eren llençats fora de pau i de treva. Al bisbat de Girona, en força d'un conveni entre el bisbe i el rei ratificat el 1302,⁸ la persecució dels gitats de pau i treva es feia promovent una *comunía*, una expedició d'homes dels diversos pobles que hi eren complellits per l'autoritat eclesiàstica amb excomunió; la mateixa autoritat es partia per meitats amb l'autoritat reial l'import de les multes imposades als absents.

Dirigí l'exèrcit reial contra el castell d'Argimon, on els rebels s'havien fet forts, el senescal de Catalunya Bernat de So, conegut també com a poeta,⁹ al qual el bisbe de Girona, en previsió de la durada de les operacions, concedí el dia 1 de desembre de 1367 autorització per fer celebrar missa al seu campament en altar portàtil.¹⁰ El bisbe encomanà al seu saig, el donzell Pere de Cervera, les gestions per fer-hi acudir homes de diversos pobles del bisbat.¹¹

6. La notícia l'ofereix PERE CATALÀ. *Els castells catalans*, t. II Barcelona, s.a., ps. 419 i 421, que fa referència a un estudi inèdit d'Antoni Maria Aragó sobre els llinatges de Santa Coloma de Farners.

7. U-56, f. 59. Per les successives citacions d'aquesta font assenyalam que els registres assenyalats amb la lletra U corresponen a la sèrie de Lletres episcopals de l'Arxiu Diocesà de Girona.

8. ADG, Mitra, perg. c. 6, núm. 63;
Cartoral de Rúbricas Vermelles, fs.

47v-50v; ed. *España Sagrada* 44 ps. 301-305; J. M. MARQUÈS, *Pergamins de la Mitra*, Girona, 1984, núm. 575.

9. Autor de la *Vesibó en somni*. Vid. J. MASSÓ I TORRENTS, *Repertori de l'antiga literatura catalana. La poesia*, Barcelona, 1932, ps. 534-539; P. BOHIGAS, *Aportació a l'estudi de la literatura catalana*, Barcelona 1982, ps. 157-165.

10. U-56, f. 49v.

11. U-56, f. 223-227.

■ ■ ■ ■ ■ ■

Que els convocats fossin peressosos en acudir-hi no té res de particular, sobretot si eren de llocs tan distants com Mieres o Fontcoberta; és una mica més significatiu que hi hagués qui impedia als homes de Centenys d'anar-hi i que simultàniament hom destruís les forques que a Bàscara eren signe públic de la jurisdicció episcopal.¹² La *comunia* fou un fracàs i molts preferiren fer-se absoldre d'excomunió a presentar-s'hi. D'acord amb les fonts d'informació que utilitzem, és la penúltima coneguda; se'n produí una altra en 1383. Deixem a altres estudiosos la feina d'investigar si Bernat de So pogué acabar amb els revoltats i, un tema més interessant, quines reivindicacions presentaven. Des d'aleshores sembla que el castell d'Argimon deixà de tenir funcions militars d'importància i restà com a circumscripció administrativa, semblant a la dels altres castells termenats.

El santuari

Fundació

No ens ha arribat cap notícia de la primera construcció d'una capella al castell d'Argimon. En canvi, sabem exactament quan s'edificaren les capelles d'altres castells semblants, com són ara les de Monells (1167), Fornells (1176), Anglès (1200), Santa Maria de Farners (1221), Montpalau (1221) i Cartellà (1238).¹³ Tanmateix les dates que donem corresponen al moment en què els respectius senyors dotaren una fundació a fi d'assegurar rendes que permetessin de viure-hi un sacerdot, que hi celebraria el culte. Possiblement l'edifici sacre datava d'uns anys abans; no gaires, perquè no era corrent de bastir un temple sense dotar-lo de recursos econòmics.

Per això ens inclinem a creure que l'ermita d'Argimon s'alçà, a semblança de les que hem enumerat, dins del s. XII com a capella domèstica del castell. Progressivament, en reduir-se la funció militar de l'edifici, anà adquirint la condició de santuari, perquè hi perdurà el sacerdot beneficiat posat pels senyors. Una notícia confusament transcrita per mossèn Honorat Vinyolas, rector de l'Esparra, el 1935, suposa que el bisbe Guillem de Cabanelles (1227-1245) visità el santuari el 1233. Els actes de visita pastoral comencen amb un altre bisbe de nom Guillem, el de Vilamarí (1312-1318), i la homo-

12. U-56, f. 58v.

13. Josep M. MARQUÈS, «Fundaciones de beneficios en el obispado de Gerona»,

Anthologica Annua 36 (Roma 1989), ps. 498-499.

N'assenyalem alguns noms. El 1321 ocupa el càrrec Berenguer de Prat, que establí l'hort del benefici, situat dins del poble de l'Esparra, a un cert Berenguer Gispert i invertí els 100 sous obtinguts en l'operació en millores de la capella, i conservà pel seu ús una casa que es trobava també dins del poble. El 1329 és beneficiat d'Argimon Pere Oller.¹⁷ El 1383 ho és Berenguer Galí, que acabava de succeir a Francesc Simó; aquest havia passat a regir la cura d'ànimes de Santa Coloma de Farners. Se li calculaven 25-30 lliures anuals d'ingressos.¹⁸ Berenguer Galí continuava en el càrrec el 1402,¹⁹ però ara s'assenyalà que el seu sou no passava de 12 lliures; el bisbe, atès que havia ampliat la capella i hi havia dotat aniversaris, li permeté el 1403 de preparar-s'hi la sepultura.²⁰ Poc després, el 1405, deixava la seva residència i encomanava els cultes a un substitut. La substitució durava el 1418, per causa de malaltia.²¹

Signe de crisi econòmica, el 1423 el benefici d'Argimon el té Francesc Maçana, simultàniament rector de l'Esparra.²² Considerava que el santuari era més important que no la parròquia i vivia al costat de la capella. A falta d'altres capellans, tenia autorització per celebrar dues misses els dies de festa; una a l'Esparra i l'altra a Argimon. A ell es deu una ampliació del temple, per la qual obtingué llicència del bisbe el 1420; a més, finançà ornaments i joies per al culte i dotà una fundació per a llànties. Per la seva generositat, en morir per l'agost de 1443 se li permeté d'enterrar-se dins la capella, al lloc on havien pres sepultura els seus predecessors.²³ Maçana era un home culte; tot i que en morir deixà més tràmechs i bótes, eines de pagès, que no pas llibres, tenia de propietat personal el *Llibre dels Àngels*, d'Eiximenis; el *De consolatione* de Boeci; uns Evangelis comentats, en català, per fer sermons; el cant de la Passió; i sis o set cartipassos d'escrits menors, també en català. El total de la seva herència pujà a 42 lliures.²⁴

El darrer mossèn que servà la residència al santuari sembla haver estat Lluís Ribes, documentat el 1444; el seu estatut econòmic continuava essent precari, tot i estar obligat a celebrar-hi la missa diàriament.²⁵ El succeí en la

17. Visita de 1329, P 5(4), f. 96; ordre del bisbe als clergues de Santa Coloma d'executar el seu testament, 31 maig 1354; ADG U-25, f. 39v.

18. Visita de 1383; P 14, f. 13.

19. Visita de 1402; P 15, f. 136.

20. U-103, f. 60.

21. U-105, f. 52; U-118, f. 104.

22. Visita de 1423, P 18, f. 64.

23. U-143, f. 58.

24. ADG, Processos medievals, núm. 869; *vid.* Josep M. MARQUÈS, *Processos medievals de l'Arxiu Diocesà de Girona* (ms.), 1985.

25. ADG, *Liber denuntiationum*, f. 640.

titularitat, però no en la residència, Joan de Ribes,²⁶ probable familiar de l'anterior.

Durant aquest temps, la capella tenia, a més de l'altar principal, de Santa Maria, un altre altar dedicat a Sant Jaume i Sant Cugat, segons que consta en un document de 1423.²⁷ La devoció a Sant Cugat, però, anava de baixa, i en endavant fou conegut aquest altar exclusivament com de Sant Jaume, substitució que hem trobat en d'altres llocs, com a Fornells mateix.

L'absència dels mossens no va minorar l'ornamentació del santuari. El 1506 l'altar major era de pedra, consagrat, i ornat al davant amb un palli de xamellot blanc; damunt hi havia tres tovalles i un cobertor de cuir vermell. L'altar de Sant Jaume era decorat amb un palli groc i negre, i tenia tovalles, però no cobertor. Es disposava d'un missal escrit a mà damunt de pergami, casulles i altres vestidures sacerdotals. Dues llànties havien de cremar contínuament davant dels altars, amb oli que tocava de proporcionar al beneficiat; essent aquest absent, sovint eren apagades.²⁸ El culte es reduí a una missa setmanal a principis del s. XVI. Pujava a celebrar-la el rector de la parròquia,²⁹ que aviat obtingué permís per traslladar-la a la seva pròpia església.

Època dels ermitans

No podem assegurar en quin moment començaren a residir ermitans a Argimon. Hauria d'haver estat possiblement cap a finals del s. XVI. Efectivament, el 1551 hom dóna compte d'un robatori que fa pensar que l'edifici estava solitari. Els lladres s'endugueren quelcom que avui apreciaríem poc, però que aleshores era valuós, perquè a les cases no es disposava d'altre llum: ciris votius oferts pels que hi pujaven en romeria.³⁰ El 1573 tornava a haver-hi ciris, no menys d'onze, junt amb les dues llànties que hem assenyalat.³¹ Però altres objectes de valor del santuari, com el calze de plata i la casulla bona, s'acostumà a guardar-los a la sagristia de l'església parroquial.

La cura de l'edifici era encomanada, com era costum també a les parròquies, a uns veïns anomenats obrers, que recollien les almoines i les administraven a fi de satisfer les reparacions necessàries i adquirir, si es podia, nous ornaments. Des de mitjan s. XVI es constata l'existència d'una campana

26. Visita de 1506, P 29, f. 165v; entre els beneficiats posteriors s'hi troba encara un altre Ribes, indicatiu que la família s'assegurà la successió en la prebenda.

27. Visita de 1423, P 18, f. 64.

28. Visita de 1506, P 29, f. 165v.

29. Visita de 1529, P 38, f. 127.

30. Visita de 1551, P 49, f. 249.

31. Visita de 1573, P 61, f. 283.

bona, col·locada, com s'escau, al campanar.³² El 1734 la capella tenia un calze i una patena de plata, dues tovalles, tres pallis i una «casulla de domàs ab flors de color de aurora, bona».³³ L'altar major portava el nom de l'Anunciació de Maria. El rector hi hauria hagut de pujar cada dissabte; el 1828, però, tenia llicència per celebrar la missa corresponent a la capella del Roser de l'església parroquial.

El radi d'atracció del santuari arribava almenys a les parròquies de Riudarenes i Maçanet de la Selva, que hi pujaven en processó cada any.³⁴ Òbviament, la parròquia de l'Esparra el considerava com a santuari propi, però, desitjant fer algun aplec fora poble, hom solia anar a Sant Miquel de Cladells. El 1715 es donà una prohibició de sortir en processó fora poble. Tenim motius per pensar que no fou observada rigorosament.³⁵

Mentre la parròquia tenia dos obrers, Argimon passava amb un. Segons un informe de 1855, el nomenava el rector d'acord amb l'ajuntament i els obrers de la parròquia.

Si Argimon s'ha conservat fins als nostres dies, cal atribuir-ho en una part ben important als ermitans. Hem fullejat els llibres de defuncions de la parròquia, per si eventualment descobríem el nom d'algun que hagués mort; en tot cas els rectors no varen anotar aquesta condició. Només al llibre de la confraria del Roser de la parròquia de l'Esparra hem trobat els noms de Josep Sitjà, la seva esposa Teresa i el seu fill Ramon, ermitans entre els anys 1799 i 1802, i els de Josep Mas i la seva esposa, Teresa Mir, que habitaren a Argimon entre 1814 i 1827.

Quan el bisbe visità la parròquia el 1828, el rector el va informar que l'ermità vivia de caritats i del conreu d'unes petites feixes. El nomenament d'ermità el feia el rector, a proposta de l'obrer de l'ermita. Ja dins de la nostra centúria, alguns propietaris donaven a l'ermità una gratificació a fi que vigiléssim a l'estiu l'aparició de focs.

Segons que hem assenyalat més amunt, fou un ermità que aconseguí de la família Vilademany, poc després del 1614, llicència per edificar una nova

32. Visita de 1545, P 46, f 91; ordre del bisbe al rector d'Argimon de reedificar la casa del beneficiat i els pilars que sostenen les campanes (possible al·lusió a un campanar de cadireta, del qual avui es conserva una part), 6 setembre 1369, U-59, f. 68v, que cal relacionar, segurament, amb les activitats bèl·liques de finals de 1367 al castell que hem rememorat.

33. Visita de 1734, P 122, f. 69.

34. Prohibició de fer-hi romeries als rectors de Riudarenes i Maçanet, 26 abril 1715, U-273, f. 17.

35. Vegeu a Joaquim M. PUIGVERT, *Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consuetud (Riudellots de la Selva)*, Barcelona 1986, ps. 150-152, la forma enginyosa i legal d'eludir prohibicions d'aquesta mena.

capella, atesa la insuficiència de l'antiga i la concurrència de devots. No hem pogut documentar l'època precisa de construcció, però és versemblant que no s'acabés fins ben entrat el s. XVIII.

El 1930 l'ermità tenia obligació de procurar la conservació, ordre i respecte del santuari; tocar cada dia l'oració; repicar les campanes per les quatre festes anyals i el segon diumenge de setembre, festa de l'aplec. No podia criar cabres ni tallar arbres sense permís i havia de baixar a la parròquia el dijous sant a vigilar el monument.

A mitjan segle XIX hom pujava a Argimon en temps de secada. En paraules del rector, *«hay mucha devoción, mayormente en tiempo seco, de modo que a centenares van y en procesión los del país a buscar el socorro del agua, que muchas veces se les ha prodigado»*.³⁶ En canvi el rector de 1935 destaca que *«todas las madres con sus recién nacidos suben al santuario para darle gracias del fruto de su amor»*.

L'aplec se celebrava el quart diumenge d'agost i hi havia músics i ofrenes abundants de llums. També el dia de Sant Pere Màrtir s'hi beneïen rams d'olivera, que després eren posats al damunt dels pallers per demanar que no hi caiguessin llamps. El dia 25 de març, festa de l'Anunciació, que aleshores era de precepte, s'hi celebrava la missa matinal de la parròquia. Durant l'any algunes vegades hi havia devots, generalment famílies, que encomanaven també celebracions, a les quals assistien.

Com és sabut, el 1835 hom desamortitzà propietats eclesiàstiques. Argimon escapà a la llei que l'hauria declarada propietat de l'estat i restà com a edifici de culte. En formalitzar la situació de la finca, el 1864, s'hi inclogué una vessana de terra, part erma i part conreu, que utilitzava l'ermità. No fou, però, fins al 1929 que s'inscriví al Registre de la Propietat.³⁷

Una important restauració de l'església tingué lloc el 1866, segons que consta a un informe de visita pastoral de 1935; no hem pogut confirmar la dada en altres fonts, com el butlletí del bisbat. El campanar d'Argimon el féu construir el rector Marià Ricart Vall-llobera, que ocupà el càrrec de 1884 a 1904; a ell es deu també la construcció de l'església parroquial de l'Esparra.

La consuetud parroquial de l'Esparra, confeccionada el 1930 per mossèn Honorat Vinyolas, assenyala les següents escaïences de culte a Argimon:

36. Visita de 1828.

37. Registre de la Propietat de Santa

Coloma de Farners, tom 855, llibre 31 de Riudarenes, foli 199, finca 533.

«El 25 [de març] es diu missa a Argimon. Acostumen a cantar ofici; es surt a les 5. Essent a la creu de pedra es comença el rosari, que s'acaba al començar la pujada.»

«El 29 [d'abril] es fa la benedicció de l'olivera a Argimon, amb assistència dels de Sant Pere Cercada. Es canten dos oficis; el rector de l'Esparra fa la benedicció i diu el primer ofici; a l'últim es canten els goigs.»

«El segon diumenge [de setembre] és l'aplec d'Argimon. A les deu es diu l'ofici, amb assistència del rector de Sant Pere Cercada. Se dona dinar al santuari al senyor rector dit i a l'obrer, i es paga del fons de l'obra d'Argimon.»

«El dia de Tots Sants, al sortir de la funció de la tarda els nois i grans fan la castanyada a l'hostal, on l'hostaler té torrades les castanyes que d'obligació porta l'ermità d'Argimon.»

La darrera restauració, acomplerta entre 1987 i 1991, ha estat suficientment descrita en una recent publicació.³⁸

Argimon en l'actualitat (Foto N. Figueras).

38. Jaume JULIÀ, «El castell i el santuari d'Argimon», *Revista de Girona*, 146 (1991), ps. 48-53.